

УДК 930.2(498.7) „918/920»

«БЕССАРАБСЬКЕ ПИТАННЯ» 1918-1920 РР. В РОБОТАХ ЗАКОРДОННИХ ДОСЛІДНИКІВ

Ярослав Попенко

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Попенко Ярослав. «Бессарабське питання» 1918-1920 рр. в роботах закордонних дослідників.

В 1919 р. Париж став центром світової дипломатії, оскільки саме тут відкрилася конференція, яка мала підвести підсумки Першої світової війни. З точки зору тактичної мети вона мала випрацювати комплекс договорів з переможеними країнами Четвертного союзу. Стратегічно ж мова йшла про перерозподіл сфер впливу і створення нової карти Європи та світу. Серед інших, дискусії та протиріччя у середовищі керівництва конференції викликали питання, пов'язані із територіями колишньої Російської імперії, де в той час йшла громадянська війна. Однією з ключових проблем було «бессарабське питання», на позитивне вирішення якого сподівалися декілька сторін: Румунія, УНР, уряди генералів А. Денікіна та О. Колчака, РСФРР, УСРР. У підсумку відкритих дебатів та домовленостей 28 жовтня 1920 р. був підписаний Паризький протокол, який визнавав суверенітет Румунії над Бессарабією.

Історіографічний доробок з теми свідчить про зацікавлення науковців в його вивченні та переосмисленні. При цьому «бессарабське питання» 1918-1920 рр. оцінювали, аналізували та характеризували з абсолютно діаметрально протилежних позицій, починаючи з цілковитого схвалення і, закінчуючи беззастережним засудженням. Метою статті є аналіз наукових публікацій закордонних дослідників (російськомовних авторів), присвячених вивченню «бессарабської проблеми» впродовж 1918-1920 рр. В цілому тема територіальної приналежності краю знайшла своє часткове відображення в працях зарубіжних істориків, але потребує подальших досліджень та наукового переосмислення.

Ключові слова: «бессарабське питання», Паризька конференція 1919-1920 рр., Паризький протокол 1920 р., дипломатія, історіографія.

Попенко Ярослав. «Бессарабский вопрос» 1918-1920 гг. в работах зарубежных исследователей.

В 1919 г. Париж стал центром мировой дипломатии, поскольку именно здесь открылась конференция, которая должна была подвести итоги Первой мировой войны. С точки зрения тактической цели она должна была выработать комплекс договоров с побежденными странами Четверного союза. Стратегически же речь шла о перераспределении сфер влияния и создания новой карты Европы и мира. Среди других, дискуссии и противоречия в среде руководства конференцией вызвали вопросы, связанные с территориями бывшей Российской империи, где в то время шла гражданская война. Одной из ключевых проблем был «бессарабский вопрос», на положительное решение которого надеялись несколько сторон: Румыния, УНР, правительства генералов А. Деникина и А. Колчака, РСФСР, УСРР. В итоге открытых дебатов и договоренностей 28 октября 1920 был подписан Парижский протокол, который признавал суверенитет Румынии над Бессарабией.

Историкографический исследования по теме свидетельствует о заинтересованности ученых в его изучении и переосмыслении. При этом «бессарабский вопрос» 1918-1920 гг. Оценивали, анализировали и характеризовали с совершенно диаметрально противоположных позиций, начиная с полного одобрения и, заканчивая безоговорочным осуждением. Целью статьи является анализ научных публикаций зарубежных исследователей (русскоязычных авторов), посвященных изучению «бессарабской проблемы» в течение 1918-1920 гг. В целом тема территориальной принадлежности края нашла свое частичное отражение в трудах зарубежных историков, но требует дальнейших исследований и научного переосмысления.

Ключевые слова: «бессарабский вопрос», Парижская конференция 1919-1920 гг., Парижский протокол 1920 г., дипломатия, историография.

Popenko Yaroslav. «Bessarabian question» of 1918-1920 years in the works of the foreign researchers ustice.

In January 1919 year, Paris became the center of world diplomacy, because the conference was opened here, it was supposed to sum up the First World War. From the tactical point of view, it had to work out the complex of the treaties with the defeated countries of the Fourth Alliance. Strategically, it was about redistribution of the spheres of the influence and the creation of the new map of Europe and the world. The first meetings of the conference had shown that France tried to weaken Germany as much as possible; it was allowed it to establish its own hegemony in Europe. Instead, the Great Britain and the United States were more interested in the preservation of the political balance, so their representatives took more into account the interests of the defeated countries. The discussions and the controversies in the surroundings of the leadership of the conference raised the questions which were related to the territories of the former Russian Empire, where at that time the war was. One of this was the «Bessarabian question»; for the positive solution hoped several sides such as: Romania, the UNR, the governments of Generals A. Denikin and O. Kolchak, the RCFSR, USSR. As the result of the opening debates and the agreements, on October 28, 1920 year, the Paris Protocol was signed, which was recognized the sovereignty of Romania over Bessarabia. At the same time, the experience of the «equitable» solution of the «Bessarabian question» in 1920 year did not lose its practical and its scientific interest even today. As today's practice shows, the existing of the state borders are only conditionally stable and, accordingly, due to changes of the geopolitical situation in the world, can be revised and be changed in favor of others. This, in its turn, provokes the formation of the new points of the «rivalry and collision» and does not promote of the tune-up of the peaceful dialogue between the countries.

On the other hand, the «historiographic work» on the theme is also testified about the interest of the researches in its study and the rethinking. At the same time, the «Bessarabian question» of 1918-1920 years was evaluated, analyzed and characterized from absolutely diametrically opposed positions, beginning with full approval and ending with the unqualified condemnation. The purpose of this article is the analysis of the scientific publications of the foreign researchers who were devoted to the study of the «Bessarabian problem» during 1918-1920 years. In general, the theme of the territorial affiliation of the region has been partly reflected in the writings of the foreign historians, but it requires further research and the scientific rethinking.

Key words: «the Bessarabian question», the Paris conference of 1919-1920 years, the Paris Protocol of 1920 year, diplomacy, historiography.

В січні 1919 р. Париж став центром світової дипломатії, оскільки саме тут відкрилася мирна конференція, яка мала підвести підсумки Першої світової війни. З точки зору тактичної мети вона мала випрацювати комплекс договорів з переможеними країнами Четвертного союзу. Стратегічно ж мова йшла про кардинальний перерозподіл сфер політико-економічного та військового впливу і створення нової карти як європейського континенту, так і світу. Вже перші засідання засвідчили, що Франція прагнула максимально ослабити Німеччину, що дозволяло їй встановити власну гегемонію в Європі та забезпечити східні кордони. Натомість, Великобританія та США були більш зацікавлені у збереженні політичної рівноваги, тому їх представники більше враховували інтереси переможених держав.

Жваві дискусії та протиріччя у середовищі керівництва конференції викликали питання, пов'язані із територіями колишньої Російської імперії, де в той час йшла громадянська війна. Одним із них було «бессарабське питання», на позитивне вирішення якого сподівалися декілька зацікавлених сторін: королівська Румунія (*фактично анексувала Бессарабію в 1918 р. – авт.*), УНР, уряди білогвардійських генералів А. Денікіна та О. Колчака, РСФРР, УСРР, Болгарія. Щоправда, в останньої були найменші шанси, оскільки вона належала до табору переможених держав. У підсумку відкритих політичних дебатів та «кулуарних» домовленостей 28 жовтня 1920 р. був підписаний Паризький протокол («Бессарабський протокол»), який визнавав суверенітет Румунії над Бессарабією¹.

Досвід «справедливого» вирішення «бессарабського питання» в 1920 р. не втратив свого практичного та наукового інтересу і нині. Як засвідчує практика сьогодення, існуючі державні кордони є лише умовно стабільні та, відповідно, в силу зміни геополітичної ситуації в світі, можуть бути переглянуті та змінені на користь інших. Це, у свою чергу, провокує формування нових точок «суперництва та зіткнення» і не сприяє налагодженню мирного діалогу між країнами. З іншого боку, «історіографічний доробок» з теми також

свідчить про зацікавлення науковців в його вивченні та переосмисленні. При цьому «бессарабське питання» 1918-1920 рр. оцінювали, аналізували та характеризували з абсолютно діаметрально протилежних позицій, починаючи з цілковитого схвалення і, закінчуючи беззастережним засудженням.

Метою статті є аналіз наукових публікацій закордонних дослідників, присвячених вивченню «бессарабської проблеми» впродовж 1918-1920 рр.

Слід відзначити, що наукові публікації закордонних вчених, в яких аналізується «бессарабська тематика» досить різнопланові. Певна частина з них присвячена загальним аспектам проблеми в контексті розвитку нової Версальської системи міжнародних відносин, яка створювалася за підсумками Першої світової війни. Зокрема, автори Російського інституту стратегічних досліджень у своїй доповіді наголошують, що «бессарабську карту» Бухарест розпочав розігрувати ще в період війни 1914-1918 рр. [22, с. 16]. За твердженням експертів, Румунія з великим успіхом на практиці реалізувала обрану політичну стратегію головними складовими якої стали: вибігувальний міжнародний нейтралітет, дипломатичне маневрування між Антантою та Четвертним союзом, постійна маніпуляція громадською думкою через тиражування ідеї необхідності розширення державних кордонів шляхом приєднання нових територій, спроби здобути політичні гарантії з боку «великих держав» за офіційний вступ королівства у війну та ін. В результаті – це дозволило Бухаресту поетапно впроваджувати в життя програму створення «Великої Румунії».

В 1917 р. завдяки більшовицькому перевороту та фактичному виходу Російської імперії з світової війни, Румунія перейшла до активної фази приєднання нових земель, зокрема, і Бессарабії. При цьому румунський уряд продовжував маневрувати між воюючими державами. Підписавши 24 квітня (7 травня) 1918 р. Бухарестський мир з Четвертним союзом і, отримавши гарантії від Німеччини про приєднання Бессарабії до королівства, вже в листопаді 1918 р. Румунія знов повернулася до табору Антанти. Паралельно з цими дипломатичними перипетіями, її військові контингенти вже зайняли низку територій – Бессарабію, Буковину та частину Трансильванії. Саме тоді, на думку російських дослідників, румунський уряд активізував і «бессарабське питання» [22, с. 28]. При цьому, воно почало активно використовуватися румунським зовнішньополітичним відомством як виключно

¹ Для уточнення: на Паризькій мирній конференції 14 квітня 1920 р. був підготовлений компромісний проект договору щодо Бессарабії. 10 серпня дипломати США відмовились його підписувати. Решта союзників (Великобританія, Франція, Італія та Японія) 28 жовтня підписали Паризький протокол. Водночас, він так і не був ратифікований Японією – відповідно, за нормами міжнародного права – не набув чинності.

внутрішнє питання у європейських столицях (Лондон та Париж), а також і в США.

На думку В. Ястребчака, румунська дипломатія 1918-1920 рр. може слугувати своєрідним «взірцем» для інших. З автором, також можна погодитися, що не слід недооцінювати прагнення Румунії та її здатність до самостійних дій, коли на кону стоїть можливість стати регіональним лідером» [24, с. 21].

Тезу про статус королівства як регіонального лідера у всьому придунайському регіоні підтверджують і інші дослідники. Зокрема, В. Виноградов відзначає, що вся зовнішньополітична програма Бухареста в період завершення світової війни та в наступні роки була спрямована на створення «Великої Румунії». На підтвердження своїх слів автор наводить слова тогочасного румунського прем'єр-міністра І. Бретіану, який відзначав: «Румунія не допустить занадто великого розширення Болгарії, порушення рівноваги на Балканах: вона має залишатися тут головною державою» [8, с. 21–22]. Відповідно для реалізації цього задуму Бухаресту вкрай був необхідний контроль над всією Бессарабією. Крім згаданої роботи творчий доробок В. Виноградова представлений і іншими публікаціями в яких серед інших питань аналізується і бессарабська тематика [4; 7].

Крім загальних праць [3; 6; 9; 11; 20], в яких представлена «бессарабська проблема» в першій чверті ХХ ст., наявна і значна кількість публікацій в яких тема знайшла своє безпосереднє вивчення. Цим аспектам присвячена монографія М. Мельтюхова «Бессарабське питання між світовими війнами 1917-1940» [14]. Завдяки залученню широкого кола джерел та нових розсекречених матеріалів, автор в роботі проаналізував як внутрішні, так і зовнішні передумови окупації румунами Бессарабії в 1918 р. Додатково представлений надзвичайно важливий матеріал з історії діяльності «Сфатул Церій» як виборного тимчасового органу влади на території колишньої Бессарабської губернії [14, с. 21-26]. Автор повністю відкидає твердження окремих румунських дослідників, що представники «Сфатул Церій» одностайно та добровільно проголошували необхідність приєднання краю виключно до Румунії.

М. Мельтюхов, спираючись на архівні документи, акцентує увагу, що ситуація впродовж 1918-1919 рр. не була однозначною. Так, в середовищі бессарабського органу влади існували абсолютно протилежні погляди на майбутній правовий статус регіону: одні висловлювалися за необхідність приєднання до Румунії; інші, відстоювали необхідність

існування Молдавської Народної Республіки (була проголошена 2 (15) грудня 1917 р.); треті прагнули приєднання до Української Народної Республіки; четверті – прагнули увійти до Великої Російської Федеративної Демократичної Республіки. Крім того, активізувалася і частина делегатів, які підтримували ідею союзу з більшовиками [14, с. 28]. Відповідно, на авторську думку, лише дозвіл спочатку Четвертого союзу (в 1918 р.), а згодом і Антанти (1919 р.) дали Румунії можливість окупувати Бессарабію та юридично закріпити її за собою в 1920 р.

Серед монографічних видань, присвячених «бессарабській темі», які нещодавно побачили світ, в жодному випадку не можна обійти увагою видання молдавського історика І. Левіта «Бессарабське питання в контексті міжнародних відносин (1919-1920 рр.)». Паризька мирна конференція» [10]. В своїй роботі автор проаналізував яким чином виникало та остаточно оформлювалося питання Бессарабії, як воно сприймалося не лише румунськими урядовими колами, а й європейською дипломатією.

В дослідженні І. Левіт фактично запропонував три основні хронологічні етапи існування та розвитку «бессарабської проблеми». Перший – це 1917-1918 рр., коли в умовах Першої світової війни та громадянської війни на території колишньої Російської імперії воно остаточно сформувалося в урядових колах Бухаресту та поступово почало виходити на міжнародну політичну арену. Другий – 1919 р., коли «бессарабське питання» безпосередньо вирішувалося на рівні Паризької мирної конференції. Третій – це 1920 р., коли правовий статус Бессарабії закріпив Паризький протокол.

Слід відзначити, що автору довелося проаналізувати надзвичайно величезний масив інформації, пов'язаний з цією темою при цьому витримати принцип історичної об'єктивності. Зокрема, І. Левіт аналізує не лише «румунське» бачення проблеми в інтерпретації тодішніх політиків та дипломатів (І. Бретіану, Т. Іонеску, В. Антонеску, К. Діаманді, А. Авереску та ін.) а й ставлення до нього з боку інших держав. Наприклад, як сприймали «бессарабську проблему» представники Франції (Ж. Клемансо, С. Пішон), Великобританії (А. Бальфур, Д. Ллойд Джордж), США (Ч. Вупічка, Ф. Полк, Р. Лансінг) та ін. Окремо наведені матеріали тогочасної преси, зокрема, видань «Le Temps», «Excelsior», «L'Humanité», «Известия ЦИК», «Одесский листок» тощо.

Підтвердження або спростування певних аспектів питання автор підтверджує або архівними даними, або офіційними збірниками документів відповідних держав (зокрема, «Papers

Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919», «Documents on British Foreign Policy. 1919–1939», «Документи внешней политики СССР»).

Військово-політична ситуація навколо територіальної належності Бессарабії знайшла своє висвітлення і в роботах С. Назарія [15-19]. Зокрема, в статті «Соглашение «Раковский – Авереску»...» автор висвітлив перебіг подій, пов'язаних із договором від 5-9 березня 1918 р. [18;19]. В контексті підписаної між сторонами угоди, С. Назарія проаналізував складний переговорний процес між Румунією, Четвертним союзом, Антантою, який зрештою закінчився військовою анексією українських територій Буковини та Бессарабії. На думку дослідника новий румунський уряд, сформований генералом А. Авереску 5 лютого 1918 р. мав «заягнути переговори з німцями і створити у Антанти враження в «неминуності» підписання Румунією сепаратного миру» [18, с. 131]. Щоправда, автор статті ігнорує всі заходи українських національних урядів у питанні повернення територій незаконно окупованих королівством. Хоча і він констатував, що «для Румунії почалося найскладніше: необхідно було надати анексії краю хоча б видимість «законності» з точки зору міжнародного права» [19, с. 164].

У підсумку дослідник констатував, що бессарабське питання впродовж 1918-1920-х рр. відображало зіткнення інтересів різних міжнародних акторів та різних векторів міжнародних відносин: боротьбу зі «світовою комуністичною революцією» та створення «санітарного кордону» проти проникнення більшовизму на Захід; геополітичні устремління провідних західних держав отримати зручний плацдарм для витіснення Росії на схід та отримання повного контролю над гирлом Дунаю; плани Бухаресту, спрямовані на створення «Великої Румунії», а також підкорення Румунії інтересам держав-переможниць у Першій світовій війні [15].

Аспекти міжнародного права, пов'язані з анексією Румунією бессарабських земель проаналізували у своїй роботі В. Макаруч та Н. Рудий [12]. Навівши низку міжнародних угод (зокрема, договір між Румунією та Антантою від 4 серпня 1916 р.) та з точки зору діючого у 1918-1940 рр. міжнародного права, автори констатували, що «румунська окупація Бессарабії не могла бути легітимізована ні ініціативою Сфатум Церій, ні рішеннями Версальської конференції про передання регіону Румунії» [12, с. 64]. Як і С. Назарія, автори у своїй публікації також проігнорували факт існування українських національних урядів, а всі

переговори, що тривали навколо Бессарабії вони прослідкували на рівні діалогу Румунія – РСФРР – УСРР.

У схожій інтерпретації історичних подій «бессарабське питання» представив і молдавський дослідник П. Бойко [5]. За його визначенням «бессарабське питання» – це загальноприйняте умовне позначення взаємовідносин між Радянською Росією (згодом СРСР) та королівською Румунією, викликане захопленням радянської території, здійснене румунськими правлячими колами на початку 1918 р., тобто в умовах Першої світової війни» [5, с. 48]. Звісно це не є завданням даної публікації, але не зайвим все ж буде звернути увагу, що автор попередньої цитати певним чином ігнорує принцип історичної об'єктивності. По-перше, в 1918 р. лише на території України чинними були декілька урядів: УНР доби Центральної ради та Українська Держава П. Скоропадського. По-друге, визначення «радянська територія» відносно 1918 р. викликає певні застереження, оскільки СРСР офіційно був створений 30 грудня 1922 р. на I-му з'їзді рад, на якому делегати від РСФРР, УСРР, БСРР та Закавказької СФРР розглянули та схвалили проект Декларації та Договору про утворення СРСР. По-третє, дипломатичну боротьбу за Бессарабію вели і представники російського білогвардійського руху. Для прикладу, осторонь питання не залишалися представники уряду О. Колчака. До відома керівництва Паризької конференції в 1919-1920 рр. неодноразово надходили меморандуми від Г. Львова, С. Сазонова, М. Чайковського, В. Маклакова про безпідставність румунських претензій на регіон. Більше того, в Парижі діяли Російська Політична Нарада та Російська Політична Делегація [23, с. 374]. Саме представники російського білого руху озвучили в Парижі і необхідність проведення в Бессарабії місцевого плебісциту, який і мав би остаточно визначити державно-політичний статус краю. До речі, позицію В. Маклакова щодо необхідності референдуму підтримали представники США Р. Лансінг та Ф. Полк.

Більш виважено та об'єктивно це питання знайшло своє відображення в публікаціях російських істориків І. Барінова та І. Стрелкова «Западная граница в украинском и русском представлении...» [2]. Вони ж висвітлили окремі питання, пов'язані з українсько-румунським протистоянням навколо територій Буковини та Бессарабії під час роботи Паризької мирної конференції [1]. Зокрема, дослідники відзначили, що всі заходи та апелювання уряду УНР до керівництва мирної конференції стосовно Бессарабії, так і не були розглянуті на користь

української сторони. Натомість румунський уряд на офіційному рівні вважав мешканців регіону (молдаван, українців, росіян,) лише «громадянами румунського походження, котрі забули рідну мову» [1, с. 38].

Питання, пов'язані із ситуацією, що склалася навколо Бессарабії у контексті міждержавних відносин європейських держав наприкінці Першої Світової війни проаналізував у своїй публікації і Д. Мальцев [13]. Він констатував, що особливої гостроти воно набуло після революційних подій в Росії, які викликали наростання дезінтеграційних процесів та піднесення національно-визвольної боротьби на територіях колишньої імперії. Автор підкреслив, що всі претензії Румунії на колишню Бессарабську губернію не мали жодних підстав. Зокрема, він акцентує увагу на тому, що Бессарабія залишалася в стороні від процесів формування румунської державності. Більшість молдаван, які заселяли регіон ніколи не вважали себе румунами. Приєднання краю до королівства відбулося всупереч позиції місцевої громадськості. Більше того, референдум, на якому наполягали лідери Антанти (зокрема, США) та представники уряду О. Колчака не був підтриманий саме румунською стороною (цей

факт, підтверджують і офіційні документи того часу).

Зайнявши Бессарабію, румунська цивільна та військова адміністрація вдалася до фізичного винищення місцевого населення. Цей факт знаходить підтвердження як в офіційних документах того часу, так і в наукових дослідженнях сучасних істориків [21, с. 55–58].

Отже, експансіоністська політика Румунії, сформувалася з постулатів «Великої Румунії» і полягала в обґрунтуванні територіальних претензій на низку земель, зокрема Бессарабії, в умовах існуючих міжнародних відносин. Більше того, захоплення цих земель румунське керівництво вважало закономірним результатом участі королівства в Першій світовій війні. Звісно, весь історіографічний доробок із зазначеної теми складно вкласти в межі окремої публікації, тому був зроблений акцент на роботах російськомовних дослідників. В цілому ж можемо констатувати, що «бессарабська проблема» знайшла своє відображення в працях сучасних істориків, але потребує подальших досліджень, оскільки «балканське питання» впродовж 1918-1920- рр. було одним із найскладніших в умовах народжуваної Версальської системи міжнародних відносин.

Список використаних джерел

1. Баринов И., Стрелков И. Будущее Буковины в контексте русских, украинских и румынских предложений на Парижской мирной конференции 1919 г. Русин. 2012. № 2 (28). – С. 35–48.
2. Баринов И., Стрелков И. Западная граница в украинском и русском представлении: между пропагандой и политикой (1914–1919 гг.). Русин. 2013. № 1 (31). – С. 78–94.
3. Березняков Н.В. Борьба трудящихся Бессарабии против интервентов в 1917–1920 гг. Кишинев : Гос. изд-во Молдавии, 1957. – 317 с.
4. Бессарабия на перекрестке Европейской дипломатии: Документы и материалы / сост. В.Н. Виноградов и др. Москва : Индрик, 1996. – 380 с.
5. Бойко П. Бессарабский вопрос по итогам Первой мировой войны. Русин. 2014. № 4 (38). – С. 47–60.
6. Большевики Молдавии и Румынского фронта в борьбе за власть Советов (март 1917 г. – январь 1918 г.). Документы и материалы. Кишинев : Карта Молдовеняскэ, 1967. – 450 с.
7. Виноградов В.Н. Румыния в годы первой мировой войны. – Москва : Наука, 1969. – 370 с.
8. За балканскими фронтами Первой мировой войны / отв. ред. В.Н. Виноградов. Москва : Индрик, 2002. – 504 с. + 8 ил.
9. История дипломатии / сост. А. Лактионов. Москва : АСТ, 2009. – 943 с, [1] с.
10. Левит И.Э. Бессарабский вопрос в контексте международных отношений (1919–1920 гг.). Парижская мирная конференция. Тирасполь : Литера, 2012. – 240 с.

References

1. Barinov I., Strelkov I. Buduše Bukoviny v kontekste ruskih, ukrajskih i rumynskih predloženij na Parižskoj mirnoj konferencii 1919 g. Rusin. 2012. # 2 (28). – S. 35–48.
2. Barinov I., Strelkov I. Zapadnaâ granica v ukrajskom i ruskom predstavlenii: meždu propagandoj i politikoj (1914–1919 gg.). Rusin. 2013. # 1 (31). – S. 78–94.
3. Bereznâkov N.V. Bor'ba trudâšihsâ Bessarabii protiv interventov v 1917–1920 gg. Kišinev : Gos. izd-vo Moldavii, 1957. – 317 s.
4. Bessarabiâ na perekrestke Evropejskoj diplomatii: Dokumenty i materialy / sost. V.N. Vinogradov i dr. Moskva : Indrik, 1996. – 380 s.
5. Bojko P. Bessarabskij vopros po itogam Pervoj mirovoj vojny. Rusin. 2014. # 4 (38). – S. 47–60.
6. Bol'sheviki Moldavii i Rumynskogo fronta v bor'be za vlast' Sovetov (mart 1917 g. – âнвар' 1918 g.). Dokumenty i materialy. Kišinëv : Kartâ Moldovenâskè, 1967. – 450 s.
7. Vinogradov V.N. Rumyniâ v gody pervoj mirovoj vojny. – Moskva : Nauka, 1969. – 370 s.
8. Za balkanskimi frontami Pervoj mirovoj vojny / отв. ред. V.N. Vinogradov. Moskva : Indrik, 2002. – 504 s. + 8 il.
9. Istoriâ diplomatii / sost. A. Laktionov. Moskva : AST, 2009. – 943 s, [1] s.
10. Levit I.È. Bessarabskij vopros v kontekste meždunarodnyh otnoženij (1919–1920 gg.). Parižskaâ mirnaâ konferenciâ. Tiraspol' : Litera, 2012. – 240 s.
11. Lungu V.N. Politika terrora i grabeža v Bessarabii 1918–1920 gg. Kišinev : Iz-vo «Kartâ Moldovenâskè», 1979. – 216 s.

11. Лунгу В.Н. Политика террора и грабежа в Бессарабии 1918–1920 гг. Кишинев : Из-во «Карта Молдовеняскэ», 1979. – 216 с.
12. Макарчук В., Рудый Н. Восточные границы межвоенной Румынии (1918–1940 гг.): аспекты международного права. Русин. 2012. № 2 (28). – С. 55–66.
13. Мальцев Д.А. Бессарабский вопрос в годы Гражданской войны в России. Проблемы национальной стратегии. 2011. № 4 (9). – С. 162–183.
14. Мельтюхов М.И. Бессарабский вопрос между мировыми войнами 1917–1940. Москва : Вече, 2010. – 464 с.
15. Назария С. «... Сможем быстро захватить Бессарабию. Начало румынской антисоветской интервенции в оценках современных историков». Свободная мысль. 2013. URL: <http://www.svom.info/entry/337-smozhem-bystro-zahvatit-bessarabiyu/?collection=22> (дата обращения 17.06.2018).
16. Назария С. Позиция Западных держав в бессарабском вопросе на Парижской мирной конференции. URL: <https://ava.md/2014/01/21/poziciya-zapadnyh-derzhav-v-bessarabskom/> (дата обращения: 8.06.2018).
17. Назария С.М. Появление Бессарабского вопроса на последнем этапе Первой мировой войны и интерпретация этих событий в исторической и мемуарной литературе. Русин. 2014. № 4 (38). – С. 61–78.
18. Назария С.М. Соглашение «Раковский – Авереску» от 5-9 марта 1918 г. об очищении Бессарабии румынской администрацией и войсками и его интерпретации в современной историографии. Alipirea Basarabiei la Rusia în contextul relațiilor multisekulare moldo-ruso-ucrainene / «Присоединение Бессарабии к России в свете многовекового молдо-российско-украинского сотрудничества». Chișinău, 2012. – С. 130–135.
19. Назария С.М. Соглашение Раковского – Авереску от 5–9 марта 1918 г. в историографии и мемуарах румынских политиков. Проблемы национальной стратегии. 2014. № 2 (23). – С. 155–165.
20. Нотович Ф.И. Бухарестский мир 1918 г. Москва: Изд-во социально-экономической литературы, 1959. – 258 с.
21. Суляк С. Русины в период Первой мировой войны и русской смуты. Русин. 2006. № 1 (3). – С. 46–65.
22. Хотькова Е.С., Ермаков С.М., Каширин В.Б. и др. Румыния: истоки и современное состояние внешнеполитического позиционирования государства. Москва: РИСИ, 2013. – 102 с.
23. Цветков В.Ж. Белое дело в России. 1919 г. (формирование и эволюция политических структур Белого движения в России). Москва, 2009. – 635 с.
24. Ястребчак В.В. Феномен «Великой Румынии» и румынская дипломатия в годы Первой мировой войны. Восточная политика Румынии в прошлом и настоящем (конец XIX – начало XXI вв.):
12. Makarčuk V., Rudyj N. Vostočnye granicy mežvoennoj Rumynii (1918–1940 gg.): aspekty meždunarodnogo prava. Rusin. 2012. # 2 (28). – S. 55–66.
13. Mal'cev D.A. Bessarabskij vopros v gody Graždanskoj vojny v Rossii. Problemy nacional'noj strategii. 2011. # 4 (9). – S. 162–183.
14. Mel'tuhov M.I. Bessarabskij vopros meždu mirovymi vojnami 1917-1940. Moskva : Veče, 2010. – 464 s.
15. Nazariâ S. «... Smožem bystro zahvatit' Bessarabiû. Načalo rumynskoj antisovetskoj intervencii v ocenkah sovremennyh istorikov». Svobodnaâ mysl'. 2013. URL: <http://www.svom.info/entry/337-smozhem-bystro-zahvatit-bessarabiyu/?collection=22> (data obrašeniâ 17.06.2018).
16. Nazariâ S. Poziciâ Zapadnyh deržav v bessarabskom voprose na Parižskoj mirnoj konferencii. URL: <https://ava.md/2014/01/21/poziciya-zapadnyh-derzhav-v-bessarabskom/> (data obrašeniâ: 8.06.2018).
17. Nazariâ S.M. Poâvlenie Bessarabskogo voprosa na poslednem ètape Pervoj mirovoj vojny i interpretaciâ ètih sobytij v istoričeskoj i memuarnoj literature. Rusin. 2014. # 4 (38). – S. 61–78.
18. Nazariâ S.M. Soglašenje «Rakovskij – Averagesku» ot 5-9 marta 1918 g. ob očišeniî Bessarabii rumynskoj administraciej i vojskami i ego interpretacii v sovremennoj istoriografii. Alipirea Basarabiei la Rusia în contextul relațiilor multisekulare moldo-ruso-ucrainene / «Prisoedinenie Bessarabii k Rossii v svete mnogovekovogo moldo-rossijsko-ukrainskogo sotrudničestva». Chișinău, 2012. – S. 130–135.
19. Nazariâ S.M. Soglašenje Rakovskogo – Averagesku ot 5–9 marta 1918 g. v istoriografii i memuarah rumynskih politikov. Problemy nacional'noj strategii. 2014. # 2 (23). – S. 155–165.
20. Notovič F.I. Buharestskij mir 1918 g. Moskva: Izd-vo social'no-èkonomičeskoj literatury, 1959. – 258 s.
21. Sulâk S. Rusiny v period Pervoj mirovoj vojny i russkoj smuty. Rusin. 2006. # 1 (3). – S. 46–65.
22. Hot'kova E.S., Ermakov S.M., Kaširin V.B. i dr. Rumyniâ: istoki i sovremennoe sostoânie vnešnepolitičeskogo pozicionirovaniâ gosudarstva. Moskva: RISI, 2013. – 102 s.
23. Cvetkov V.Ž. Beloe delo v Rossii. 1919 g. (formirovanie i èvoluciâ političeskikh struktur Belogo dviženîa v Rossii). Moskva, 2009. – 635 s.
24. Âstrebčak V.V. Fenomen «Velikoj Rumynii» i rumynskaâ diplomatiâ v gody Pervoj mirovoj vojny. Vostočnaâ politika Rumynii v prošlom i nastoâšem (konec NII – načalo NII vv.): materialy meždunarodnoj naučnoj konferencii. (Tiraspol', 24–25 marta 2011 g.). Moskva: RISI, 2011. – S. 21–33.

материалы международной научной конференции.
(Тирасполь, 24–25 марта 2011 г.). Москва: РИСИ,
2011. – С. 21–33.

Відомості про автора:

Попенко Ярослав Володимирович

popenkoaroslav80@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь, Запорізька обл.,
72312, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0841-0875>

Information about the author:

Popenko Yaroslav Volodymyrovych

popenkoaroslav80@gmail.com

Bogdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University,
20 Hetmanska Street, Melitopol, Zaporizhya region,
72312, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0841-0875>